

SPOLJNOPOLITIČKA ORIJENTACIJA MILANA STOJADINOVIĆA. VOJNI KRUGOVI I PITANJE ODBRANE

UGOVOR O VECNOM PRIJATELJSTVU S BUGARSKOM

24. januara 1937.

Član prvi.

Postojeće nenarušiv mir i iskreno i večno prijateljstvo između Kraljevine Jugoslavije i Kraljevine Bugarske . . .¹

Ministarstvo inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije, Zbirka međunarodnih ugovora, godina 1937, Međunarodni ugovori Kraljevine Jugoslavije, Sv. 1, za 1937, 2—3.

POLITIČKI SPORAZUM IZMEĐU ITALIJE I JUGOSLAVIJE

25. marta 1937.

Član prvi.

Visoke strane ugovornice obavezuju se da će poštovati svoje zajedničke granice, kao i pomorske granice obeju Država u Jadranu; i u slučaju da jedna od njih bude predmet neizazvanog napada od strane jedne ili više Sila, druga Strana se obavezuje da se uzdrži od svake akcije koja bi mogla biti od koristi napadaču.

Član 2.

U slučaju međunarodnih komplikacija, i ako se Visoke Strane ugovornice sporazumeju da su njihovi zajednički interesi ugroženi, ili da će moći biti ugroženi, one se obavezuju da se dogovore o merama koje će preduzeti da bi ih očuvala.

Član 3.

Visoke Strane ugovornice ponovo potvrđuju svoju volju da u svojim međusobnim odnosima ne pribegavaju ratu kao instrumentu svoje nacionalne politike i da sve sporove i sukobe, koji bi mogli iskrsnuti između njih, rešavaju mirnim sredstvima.

Član 4.

Visoke Strane ugovornice obavezuju se da ne trpe na svojim odnosnim teritorijama, niti da pomažu, ma na koji način, ma kakvu aktivnost koja bi bila uperena protiv teritorijalnog integriteta ili postojećeg poretka one druge Strane ugovornice ili koja bi bila takve prirode da bi škodila prijateljskim odnosima između obeju zemalja.

¹ Pakt sa Bugarskom o nerazrušivom prijateljstvu Stojadinović je zaključio pod uticajem Britanaca. Ovim paktom Stojadinović je onemogućio da Bugarska javno iznosi pretenzije prema delovima Jugoslavije, pre svega srezovima koji su se posle prvog svetskog rata našli u sastavu Kraljevine Jugoslavije i Makedoniji, na koju je bugarska buržoazija — zaražena šovinizmom i balkanskom suprematijom u duhu sanstefanske velike Bugarske — gledala kao na svoju zemlju a na Makedonce kao Bugare. Nezavisno od zaključenog pakta, propaganda u tom duhu je tajno nastavljena.

Clan 5.

U cilju da dadu svojim postojećim trgovinskim odnosima nov potstrek, više u skladu sa prijateljskim odnosima utvrđenim između njihovih dweju Zemalja, Visoke Strane ugovornice su sporazumne da pojačaju i prošire svoje sadašnje trgovinske razmene, kao i da ispituju uslove za obilniju privrednu saradnju. U tu svrhu, biće u najkraćem roku zaključeni specijalni sporazumi.. ?

Isto, 418—419.

IZJAVA PREDSEDNIKA KRALJEVSKE JUGOSLOVENSKE VLADE ŠEFOVIMA PARLAMENTARNIH KLUBOVA O ANŠLUSU I SPOLJNOJ POLITICI KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

15. marta 1938.

... Mi nismo prigovarali Anšlusu radi principa nacionaliteta na kojemu i naša država počiva.

Što smo mi mogli učiniti kad ni velike sile nisu ništa preduzele. Osovina Rim — Berlin je jača od osovine Pariz — London ...

Engleska nema i ne može uvesti stalnu vojsku, a flota joj je zastarela.

Nisam mogao sklopiti vojni savez ni sa Francuskom ni sa Cehoslovačkom, jer to ne bi bilo na korist naših nacionalnih interesa. Ni jedna ni druga ne bi nam mogli priteći u pomoć. Mi bi morali pre svega slomiti otpor Mađarske za pomoći Cehoslovačkoj i obratno. Ja se nisam mogao obavezati sa vojnim savezima. Otuda neraspoloženje Francuske prema meni. Zašto i da se ikako obavežujem. Bolje je sačekati dok to-povi pripucaju pa se onda odlučimo.

Ni ja nisam oduševljen novim stanjem ali kako bi nam bilo da nisam bio u Rimu i Berlinu pre Anšlusa. Ne bih mogao spavati kada bi danas imao Nemce i Italijane kao neprijatelje. I dobro je što sam ranije priznao aneksiju Etiopije.

I Italija nije oduševljena poslednjim događajima. I ona oseća pritisak Nemačke i „Maht ajne gute mine cum bezen špil“...

G. Hitler je dao umiravajuća obećanja Italiji i Cehoslovačkoj. Meni je G. Hitler poručio da su mu granice Jugoslavije svete i da se Nemačka dezinteresuje našim i rumunskim Nemcima, a Vi znate šta znači germanska reč i njihova Nibelungentroje.

U Sloveniji su demonstracije. To nije dobro. Ne možemo mi upasti u Korušku niti tražiti plebiscit za naših 90 hiljada od kojih su 40 hiljada odnarođeni, jer bi Nemci tražili prebiscit za naših 400.000 Nemaca.

Bolje da na granici imamo Nemce nego Habsburgovce.

² Za razliku od kralja Aleksandra, knez Pavle je, preko Stojadinovića, privremeno uspostavio bolje odnose Jugoslavije sa Italijom, koja se od 1936. sve više približavala Nemačkoj. Sporazum se zasnivao na poštovanju granica, odricanju od rata kao političkog sredstva u međusobnim odnosima, i na neutralnosti u slučaju napada na jednu ili drugu zemlju. Zbližavanjem sa Italijom Stojadinović je blokirao rešenje tzv. hrvatskog pitanja, onemogućavajući Italiju da aktivno podrži HSS. Stojadinović je pridavao poseban značaj ovom sporazumu i zbog odredbe o zabrani ustaške aktivnosti na italijanskoj teritoriji, koja je bila uperena protiv državne celine Jugoslavije.

Ja nisam ništa obećao Nemcima i Italijanima. Oni su od nas tražili samo da im ne budemo neprijatelji (poklič: mislite da je to malo).

Italija nas neće napasti. Njoj ne treba naš goli krš — Dalmacija (poklič: a more?), a ako bi napali Boku ima ko će nas braniti. Na pitanje ko je taj, odgovara: ne mogu Vam kazati (poklič: da nije Albanija?).

Mi sa Rusijom, zemljom u kojoj se ubijaju generali i diplomati nemamo diplomatskih veza, ali imamo razgovora izvesnim kanalima. Rusija bi mogla doći u pomoć Cehoslovacima pa i nami samo preko Rumunije. To Rumuniji nije poćudno, jer bi morali preći preko Besarabije iz koje se ne bi više nikad povukli. Na ovom pitanju je pao G. Titulesko.

Anšlus je dobar za naše unutrašnje prilike. Rasturiće se komunističke organizacije, Sarkotićeve i ostale koji protiv nas rade i biće svi naši antidržavni pohapšeni. Anšlus je dobar i radi Hrvata, da uvide da nam pretili opasnost, da je potrebna unutrašnja konsolidacija i sloga, kako bismo pomoću naših saveznika (poklič: kojih) očuvali našu zemlju.

Da ne zaboravim još nešto: Francuska je stvorila vladu u Madridu i napustila je, a Engleska je to isto skrivila prema Hajile Selasiju.³ *Aprilski rat 1941, Zbornik dokumenata*, Beograd, 1969 (u daljem tekstu: *Aprilski rat 1941*), 17—19.

ZVANIČNI STAV NEMAČKE PREMA KRALJEVINI JUGOSLAVIJI POSLE ANŠLUSA

28. aprila 1938.

3. JUGOSLAVIJA

Sa merodavne nemačke strane data je izjava Jugoslovenskoj vladi da nemačka politika nema nikakve ciljeve koji bi išli dalje od Austrije i da jugoslovenske granice u svakom slučaju ostaju nedirnutе. Posle toga je Vođa i kancelar Rajha u svom govoru od 3. aprila tek. god. u Gracu izjavio: „Jugoslavija i Mardarska po pitanju prisajedinjenja Austrije zauzele su isti stav koji ima Italija. Srećni smo što ovde imamo granice koje nas lišavaju brige da ih vojnički štitimo“.

Vajczeker⁴

Aprilski rat 1941, 32.

J Mada je prilikom dolaska na vlast bio podržan od Britanaca, on im je sve više okretao leđa. Bio je u toj preorijentaciji rukovođen ideološkim razlozima, svojim ličnim preokupacijama, interesima pojačane ekonomske razmene, ali i pristicima Nemačke i Italije. Oslanjanjem na Berlin i Rim sprečavao je nemačku i italijansku intervenciju u hrvatskom pitanju. Nemačka i Italija su nastojale, i uz pomoć Stojadinovića uspevale, da se ubace u konkurentski prostor Francuske i Britanije. Otuda se sistematski smanjivao uticaj Male Antante. Računao je da će moći lavirati između suprotstavljenih blokova antagonističkih sila. Marta 1938. on je prihvatio priključenje Austrije Nemačkoj, smatrajući da izbijanjem Nemačka na Karavanke nije ugrožena bezbednost Jugoslavije. Po Stojadinoviću, time je otpadala bojazan od restauracije habsburške monarhije, što je inače opsedale kralja Aleksandra.

⁴ Nemačka politika je podržavala Stojadinovića i njegov unutrašnji i spoljnopolički kurs. Lj. Boban navodi nemački izveštaj o odbijanju Mačekove inicijative da se — posredno, preko mađarskog konzulata u Zagrebu posle anšlusa

11. avgusta 1938.

Pitanje anšlusa Austrije Nemačkoj nije pitanje nemačko-jugoslovensko nego je to bilo pitanje cele Evrope, na prvom mestu velikih sila: Italije, Francuske i Engleske. Ni jedna od njih međutim nije pokazala nikakvu volju da brani postojanje Austrije. Pa i sama čehoslovačka bila je među prvima da prizna svršeni čin. Prema tome i stav Jugoslavije bio je tim okolnostima već unapred određen. Što se tiče specijalnog mišljenja Jugoslavije, ona u anšlusu gleda: 1) primenu principa nacionalnosti, na kome principu i sama Jugoslavija počiva, i što važi za nju ne može ona osporavati drugim državama; i 2) dokle bi postojala Austrija, uvek bi se isticale i dve solucije za rešenje njenog problema: anšlus ili restauracija Habsburga. Po cenu rata Jugoslavija ne bi mogla da primi restauraciju i kad bi imala da bira između anšlusa i restauracije, ona bi se sigurno uvek radije opredelila za anšlus.⁵

Aprilski rat 1941, 41—42.

GLAVNI GENERALŠTAB O NESPREMNOSTI ORUŽANIH SNAGA I O
POTREBI DA SE DODELE NOVA MATERIJALNA SREDSTVA
ZA PRIPREMU ZEMLJE ZA RAT

20. novembra 1938.

Još i pre izvršenog „Anšlusa“, vojno-politički položaj naše Kraljevine nije bio povoljan, jer smo skoro sa sviju strana bili okruženi neprijateljski raspoloženim susedima, od kojih je Italija predstavljala najveću opasnost, raspoložuci brojno znatno nadmoćnijom i savremeno znatno bolje opremljenom vojskom. Ipak je tada naš položaj bio olakšan s jedne strane slabom vojnom snagom naših ostalih suseda: Austrije, Mađarske, Bugarske i Albanije, a s druge strane postojanjem vojničkog saveza između članica Male Antante.

Vojno-politički položaj naše Kraljevine postao je teži posle izvršenog „Anšlusa“, a kada se na našoj severo-zapadnoj granici pojavila Nemačka, sa brojno još jačom i savremenim ratnim sretstvima još bolje opremljenom vojskom.

Posle rešenja „čehoslovačke krize“ naš vojno-politički položaj postao je još teži, jer je Nemačka u stvari izbila duž celog našeg severnog fronta, pošto Mađarska sada predstavlja u stvari nemačku prethodnicu i bazu za nemačko dalje prodiranje u pravcu jugo-istoka.

Položaj naše Kraljevine još više je otežan i time, što su Mađarska i Bugarska, oslobođene obaveza mirovnih ugovora, sa najvećom grozničavošću pristupile opremanju svojih vojsaka najsavremenijim borbenim sredstvima, koristeći se povoljnim uslovima savremeno organizovane nemačke ratne industrije.

— hrvatska politika uključi u osovину Berlin—Rim. Nemački konzul u Zagrebu Frojnd je izričit, javljajući svojoj centrali u Berlinu da je Nemcima stalo „da na (našoj) novoj granici Rajha imamo snažnog, prema nama prijateljski raspoloženog jugoslovenskog susjeda“.

⁵ Stojadinović, kao i drugi jugoslovenski političari na čelu ranijih vlada, ističe „princip nacionalnosti“ u međunarodnim odnosima, ali je ovo načelo negirano u međunacionalnim odnosima u Kraljevini Jugoslaviji.

I tako se sada sticajem spoljno-političkih prilika, naša zemlja našla u jednom vrlo teškom vojno-političkom položaju, okružena sa sviju strana neprijateljima, vojnički najsavremenije opremljenim, od kojih Nemačka i Italija, pored savremenosti vojničke opreme, raspoložu još i sa nesravnjeno jačom brojnom nadmoćnošću u odnosu na našu vojsku.

Pred ovako opremljenim susedima, ne može se ni misliti da bi naša vojska mogla sa uspehom da se bori, ako se i sama savremeno ne opremi.⁶

Aprilski rat 1941, 68—69.

VOJNI KRUGOVI KRALJEVINE JUGOSLAVIJE O POLOŽAJU ZEMLJE

20. decembra 1938.

Promene, koje su imale reperkusija na vojno-političku situaciju naše zemlje u poslednje vreme, sastoje se u ovim činjenicama:

1 — Obnova vojnih snaga pobeđenih država u Svetskom ratu: Nemačke, Mađarske i Bugarske, a koje su mirovnim ugovorima bile vojnički razoružane, pa su zbog toga sve do poslednjeg vremena predstavljale oslabljene vojničke faktore.

2 — Grupisanje novih snaga jako ojačanih u vojničkom smislu na osovini Berlin—Rim, koja je razdvojila Evropu na zapadne velike sile i na balkanske i istočne manje države i unela nove elemente u političkoj situaciji srednjeevropskih i istočnoevropskih država.

3 — Izvršenje anšlusa, kojim se na našoj severozapadnoj granici pojavljuje moćna i ekspanzivna Nemačka, sa ogromnim brojnim i materijalnim sredstvima jedne vrlo homogene i dobro opremljene vojske . .

Aprilski rat 1941, 100.

NEMCI O STOJADINOVICU

Julia 1939.

Velika je zasluga Stojadinovića što je prvi sagledao veliku budućnost Nemačke i što je spoljnopolitičko kormilo Jugoslavije sa besprimernom hrabrošću i spretnošću zaokrenuo za 180°. Dužni smo da mu

t^M&iV2

⁶ Vojni vrhovi su bili svesni, već sa prvom krizom oko anšlusa, da je Jugoslavija vojno nespremna da se suprotstavi moderno naoružanoj Nemačkoj. Ratna industrija se nalazila tek u razvoju. Konstatovalo se da je i jedina ratna komunikacijska veza sa inostranstvom (preko Soluna) više nego osetljiva, jer je mogla biti prekinuta. Jugoslavija je raspolagala sa svega 12 teških baterija, što se ocenjivalo kao manje nego najpotrebniji minimum. Automobilski park se nalazio u „žalosnom stanju“. Naročiti nedostatak se osećao u bombarderskoj i lovačkoj avijaciji. Vazдушna odbrana nije mogla da izvrši zadatke u budućem ratu. Vojno jačanje se postavljalo kao neodložna potreba.

Vojni faktori Kraljevine Jugoslavije uočavali su stratezijske promene u Evropi do kojih je došlo agresivnom politikom fašističkih sila. Vlada Milana Stojadinovića nije imala oslonac u vojsci, što nije promicalo u analizama nemačkih vojnopolitičkih i diplomatskih stručnjaka. Iako se vojska deklarativno izjašnjavala kao snaga koja ostaje van politike, ostaje činjenica da je ona bila kičma političkog sistema Kraljevine Jugoslavije.

to nikada ne zaboravimo, pa i onda ako bi njegova uloga bila odigrana za dugi period. Stojadinović je želeo Jugoslaviju kojom bi se sa naslo-
nom na Osovinu snažno i autoritativno vladalo, s tim što bi se eventual-
no i Bugarska uključila. Sudbina ga je preko noći napustila, jer nije
znao da sebi u kući pribavi neospornu vlast. A takva bi bila samo ar-
mija.⁸

Aprilski rat 1941, 267.

⁸ Stojadinović je zaista zauvek potonuo u politici. Jedno vreme je bio kon-
liniran u Jugoslaviji, a uoči aprilskog rata je predat Britancima koji su ga držali
u zatočenju na ostrvu Mauricijus, odakle je slao poruke Jugoslovenskoj vladi u
izbeglištvu nudeći svoju pomoć i usluge. U okupiranoj Srbiji njegovi privrženici,
pre svega Milan Aćimović, koji se maja 1941. našao na čelu kvislinškog Komesa-
rijata, računali su na Stojadinovića kao mogućeg guvernera Srbije. Posle rata
Stojadinović je živio u Argentini, gde je i umro.